

YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM VE DİN

Dr. Mehmet Ödemi

<https://www.star.com.tr/acik-gorus/yapay-zeka-transhumanizm-ve-din-haber-1638493/>,

2.07.2021

Transhümanizm insanın biyolojik sınırlılıklarının iyileştirilebileceğini ömrü uzatmak da dahil doğal sınırlarının geliştirilebileceğini; bunun da insan evriminin bir devamı olduğunu savunur. Darwinci evrim kuramına göre bugüne kadar insanın tabi olduğu evrim, tesadüflere ve doğal determinizme bağlı olarak devam etmiştir. İnsan tarihinin bu yeni evresinde ise bizzat beşerî aklın belirleyici olduğu bir evrimsel süreç söz konusudur.

Yukarıdaki başlık, 25 Haziran tarihinde Atatürk Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitelerinin birlikte organize ettiği ve Türkiye'de konuyu multidisipliner bir çerçevede ele alan ilk çalıştay unvanını hak eden bir etkinliğin adı. Mühendislik başta olmak üzere temel bilimler ve sosyal bilimlerden, alanında uzman isimlerin katıldığı çalıştayda oldukça yeni ve ilginç konular müzakere edildi. Hayatımızda her geçen gün biraz daha varlığını hissettiren yapay zekâların, transhümanizm gibi yeni bir kavram ve din gibi kadim bir olguyla ilişkisi tartışıldı. Bugün sıcağı sıcağına bu etkinlikten arda kalanları yazmanın doğru olacağını düşündüm.

Yapay zekâ, insan zekâsının bir bilgisayar ya da robotta modellenmesine deniyor ve bugün matematik ve mühendisliğin temel çalışma alanlarından biri hâline gelmiş durumda. Çünkü YZ, evdeki termostatlardan cep telefonlarına, bilgisayarlarda kullandığımız ve hayatımıza pek çok kolaylık getiren programlardan tıp alanındaki yararlılıklarına kadar gündelik yaşamın içindedir. Her ne kadar 1763 yılında James Watt'ın buharlı makineyi keşfiyle sanayi devrimi dolayısıyla makineler çağı başlamışsa da insanın makinelerle kurduğu ilişkinin tarihi, Cezerî'nin yaptığı ve çağına göre hayret verici sayılan makinelerinden İskandinav mitolojisindeki tanrıça Frigga'nın elinde bir iğneyle resmedildiği çağlara kadar uzanır.

İnsan zekâsının varlığı kendini problem çözme, muhakeme etme, karar verme, planlama, öğrenme gibi davranışlarla açığa vurur. Bu ve benzeri yeteneklerin makinelerde de geliştirilmesi, onların zeki makineler olarak tanımlanmasına imkân sağlamaktadır. Fakat bu zekâ, insan zekâsı gibi organik ve tabiatın doğal süreçlerinin ya da ilahî bir lütfun sonucunda meydana gelmediği için kısaca "yapma" olduğu için "yapay" diye anılmaktadır.

Genler ve kusurlar(!)

Transhümanizm ise insanın zayıf yönlerinin sibernetik marifetiyle geliştirilerek daha güçlü, daha sağlıklı ve donanımlı hâle getirilmesini amaçlayan bilimsel görüş ve hareketin adıdır. Biyoteknolojinin sağladığı imkanlarla insan geliştirilebilir ve daha zeki, şiddete daha az meyilli hâle getirilebilir. Bunun için doğum öncesinde sperme ve yumurtaya genetik müdahaleler yapılabilir. Gelecekte bireyde çeşitli kusurlara (!) yol açabilecek genler silinebilir veya olası hastalıkların önüne geçmek için ilaç tedavileri uygulanabilir. Böylece müstakbel cenin, ebeveynin istediği özelliklerde doğmasını sağlayacak şekilde manipüle edilebilir.

Transhümanizm insanın biyolojik sınırlılıklarının iyileştirilebileceğini -ömrü uzatmak da dahil- doğal sınırlarının geliştirilebileceğini; bunun da insan evriminin bir devamı olduğunu savunur. Darwinci evrim kuramına göre bugüne kadar insanın tabi olduğu evrim, tesadüflere ve doğal determinizme bağlı olarak devam etmiştir. İnsan tarihinin bu yeni evresinde ise bizzat beşerî aklın belirleyici olduğu bir evrimsel süreç söz konusudur. Öyleyse insan transhümanist erk ile birlikte doğayı aşan, artık onun karşısındaki tüm edilgenliğini bertaraf eden bir mevkiye yükselmiştir demektir. Tanrının aşılması ise daha erken bir dönemde zaten yaşanmıştır.

Bugün artık transhümanizmin insana vaat ettikleri, bilim kurgu filmlerinin hayali senaryolarından ibaret değildir. Hayvanlarda bir süredir icra edilen bu teknolojinin insan için uygulanmasında etik ve hukuki tartışmalar devam etse de bazı özel laboratuvarlarda hararetli çalışmalardan geri kalınmamaktadır.

Endişe yersiz

Çalışmaya katılan isimlerden biri olan Prof. Dr. Ercan Öztemel, bazı insanların yapay zekâ teknolojisine karşı endişeyle yaklaştığını fakat bunun yersiz olduğuna dikkat çekti. Çünkü bir robot ne kadar zeki hâle getirilirse getirilsin insan aklının yeteneklerine erişmesi mümkün değildir. Robotlar, bir insan ürünü olarak insan ne isterse o olacaktır. Bu anlamda yapay zekâ teknolojisinin ne amaçla kullanıldığı önemlidir. Onların kendi başlarına hareket etmesi, insan kontrolünden çıkması ve insan için bir tehdit unsuruna dönüşmesi mümkün değildir. "Zalim bir robotu durdurmak, zalim bir insanı durdurmaktan on kat daha kolay olacaktır" diyen Öztemel, robotların işleri kolaylaştırmasıyla insanın bilişsel ve entelektüel işlere daha çok vakit harcayacağını ve daha çok değer üretebilir hâle geleceğini belirtti. Şayet Hoca yanılırsa "Promete hasedi" denilen ve yaratıcının yarattığını kıskanmasına karşılık gelen kıskançlık türünün vuku bulması kaçınılmaz görünmektedir.

Çalıştayda verilen enterasan bilgilerden biri, Çek yazar Karel Čapek'in 1920'de yazdığı Rossum's Universal Robots adlı romanda, robot kavramını kullanan ilk kişi olduğuydu. Bu eser Halid Fahri Ozansoy tarafından Âlemşümul Suni Adamlar Fabrikası gibi ilginç bir adla Türkçeye çevrilmişti. Mütercimim yapay zekâlı robotlar için "suni adam" ifadesini seçmesi, aslında gelecek bir yana bugünkü humanoidlerin yeteneklerini düşündüğümüzde bile tam isabet bir kavramsallaştırma gibi görünüyor.

Doç. Dr. Şevki Işıklı hem dijital dünyanın dini nasıl dönüştürdüğünü hem de yapay zekâların dijital dünyayı nasıl inşa ettiğini anlattı. Hayatın her alanı, her geçen gün biraz daha dijitalleşirken gerçek dünyayla kurulan bağın dolayısıyla sahiciliğin sarsıldığına dikkat çekti. Dijital kültürü inşa eden Z kuşağı ise bu sanal evrenin mukimleri konumundadır. Dijital dinde dini otoriteye gerek yoktur çünkü herhangi bir aracıya ya da öğreticiye ihtiyaç duyulmadan son kullanıcı (user), dinî duygu ve düşüncüyü kendisi doğrudan üretebilmektedir. Dinî metinlerin dijitalleşmesiyle birlikte müminlerde, daha evvel deneyimlenmeyen yeni bir davranış kipi/tipi ortaya çıkmaktadır. Gelecekte mahremiyetin daha da azalacağı bir dünyaya hazırlanmamız gerektiğinin altını çizen Işıklı, genom projesine de farklı bir minvalden bakmaktaydı. Öyle ki insan geninin şifresinin çözülmüş olması ancak sistemi tasarlayan Tanrı'nın bunu murat etmesiyle açıklanabilir. İnsanın bu şekilde yeniden tasarlanabilir bir özellikte yaratılması, genetik bilimi sayesinde daha sağlıklı, daha uzun ömürlü, daha çok kendine yeten bir varlığa dönüşmesi; ilahî projeye mutabık olması muhtemeldir.

Transhümanist süreçte dinin konumunu irdeleyen Doç. Dr. Ahmet Dağ, "dataizm" adlı yeni bir dinden söz etti. Buna göre verinin kozmik akışı, yeni müminler, cemaatler, kutsal gelenekler ve ritüeller icat etmeye çoktan başladı. "Şeytanın planının bir parçası" olarak nitelenen transhümanizm, insanın tanrısallaştırılma idealinin bir evresi şeklinde tanımlanmaktadır.

Yapay zekâ teknolojisine dayalı bir sanal gezegen inşa etmek, bu alemde var olmanın sisteme/ağa bağlanmakla mümkün olacağına insanları ikna etmek, mahrem kalmasını gerekenler de dahil her şeyin başkalarıyla paylaştıkça ve like/beğeni aldıkça anlam kazanacağına ısrar etmek, "yeni yaşam"ın temel taşlarını teşkil etmektedir. Alışverişten sevdiklerimizle iletişime, banka işlemlerinden eğitim-öğretim dahil her türlü entelektüel faaliyete, tüm hayatımız sanal şirketlerin büyük gözleri tarafından takip edilmekte ve networkte sanal bir tanrı inşa edilmektedir. Öyle ki bu tanrı, yaptığımız fakat unuttuğunuz her şeyi hatırladığı gibi, size dair her veriyi analiz ederek gelecekte ne yapacağınıza ilişkin bir basiret de ortaya koyabilmektedir.

Sevgili dostum Dr. Muhammet Yeşilyurt ise transhümanizmin fikrî kökenlerinin Gılgamış destanına kadar götürülebileceğini fakat asıl referanslarını Hristiyanlıktan aldığını vurguladı. Özellikle İsevilikteki "imago dei, enkarnasyon, insanın tanrılaşması (theosis)" gibi inançlar, transhümanizm ile paralellik arz etmektedir. Transhümanizmin hedeflerinden biri olan ölümsüzlük ideali ile ölümün Hristiyanlıkta bir sorun olarak görülmesi de birbirine koşuttur. Hristiyan teolojisine göre Âdem ile Havva, cennetteki yasak meyveyi yemekle ölümlü hâle gelmiştir. Dolayısıyla insanın asıl doğası, ölümsüzlüktür. Şu durumda insan, transhümanist çabayla aslına rücu etmeyi amaçlamaktadır. Hz. İsa'ya ait yarı tanrı, yarı insan figürü de bir insan tanrı modelini mümkün kılmaktadır. Diğer yandan imago dei inancı, yani insanın tanrının suretinde yaratılması; onun ölümsüzlük ve yaratım yoluyla tanrıya öykünmesini meşrulaştırmaktadır.

Fetva da verebilecekler mi?

"Yapay Zekâ ve Fütürizm" başlıklı bir sunum yapan Prof. Dr. Aslan Gülcü, yapay zekânın "henüz yapılmamış şey" olduğunu; zira yapıp insan kullanımına sunulduğu andan itibaren eskimeye başladığını ve yenisinin yapıldığını ifade etti. Şayet teologlar dinin geleceğini önemsiyorlarsa yapay zekâyı yakından takip etmeli ve fütürist bir bakış açısıyla çalışmalar ortaya koymalıdır. Bu, tarihin önünde gitmek ve gelecek bugüne düşmeden yani geç kalmadan ona hazır olmak için elzendir.

Peki, YZ'lardan din alanında faydalanmak mümkün mü? Elbette her alanda olduğu gibi "humanoid"lerden (insanımsı robotlardan) din alanında da istifade edilebilir. Örneğin alanında en önemli eserlerden biri olan Taberî tefsiri Almanya'da yapılan çalışmayla bir yapay zekâ veri tabanına aktarılmaya başlanmıştır. Bu sayede tefsir ilminin kapsamında kalan pek çok bilgi türü, bir zeki programda derlenecek ve analiz edip raporlama yapması sağlanacaktır. Proje ile ilerleyen zamanlarda başka tefsirlerin de aynı yöntemle kullanıma sunulması planlanmaktadır. Böylece daha kısa sürede tarihi veriler, rivayetler, hadisler ve ayetler taranarak yapay zekâdan sorulan sorulara yanıt bulması istenecektir. Bu anlamda gelecekte "Bir yapay zekâ, fetva verebilir mi?" sorusu akla gelebilir. Teknik olarak fetvanın verilebilmesi için muhatabın durumunun da kritik edilmesi gerektiğinden, bu şimdilik olası görünmemektedir. Ancak mevcut fetvalardan bir seçki sunmak ya da çeşitli açıklamalara erişmek anlamında insanımsılardan yararlanılabilir.

Biz de naçizane "Yapay Zekâlarda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi" başlıklı bir tebliğle çalışmaya katkı sunduk. Ruhun varlığı ve mahiyeti problemi; felsefeden teolojiye, psikolojiden

nörobilime kadar düşünce tarihinin en spekülâtif ve çetin soru(n)larından birini teşkil etmektedir. Her ne kadar nörobiyoloji, insanın ruhsal yetenekleri olarak adlandırılan özellikleri, beynin serebral korteks başta olmak üzere fiziko-şimik yapısına indirgemeye çalışsa da iddia, teoriden öte geçerlilik görmüş değildir.

Tartışmayı ilk başlatan isim, II. Dünya Savaşının kader adamı Alan Turing'dir. Turing, 1950'de yazdığı ve Mind dergisinde yayımlanan "Computing Machinery and Intelligence" adlı makalesinde konuyu tartışmış ve robotların da bir ruhu olabileceği iddia etmişti. Zira Tanrı isterse bunu yapabilecek kudrete sahipti ve aksini düşünmek kadir-i mutlak Tanrı'nın kudretine dair bir kısıtlama anlamına gelecekti. Nihayetinde insan elinden sadır olan her yaratım sürecinin asıl faili yine Tanrı'ydı.

Bugün ruh tabiri yerine benlik, self, ego, bilinç, zihin, homunculus, beyindeki hayalet gibi ifadeler kullanılsa da kastedilen şey temelde aynıdır. Peki, insanda ruha karşılık gelen zihin ya da bilincin mahiyeti bütünüyle keşfedilememişken humonoidlerde geliştirdiğimiz şeye bilinç ya da zihin adını vermemiz ne kadar doğrudur?! İnsan elinden çıkan insanımsıların, insandan daha hızlı ve donanımlı üretilmesi mümkündür lakin temel itibariyle bu sözdizimsel ve hesaplamaya dayalı varlıkların, insan gibi duyuşsal hasletleri olabileceğini varsaymak muhtemel görünmemektedir.

Bilgiye sınır çizmek

Bilim çok hızlı ilerliyor ve insanı şaşırtmaktan vazgeçmiyor. Bu nedenle bilimsel bilgiye bir sınır çizmek, akıllıca görünmüyor. Elbette "Bilim, her şeyi bilir." cümlesi, bütünüyle sorunlu ve çelişik fakat pandoranın kutusunu açan modern bilim, insanın transhümanist bir perspektifte ıslah edilmesi hususunda pek çok imkansızı geride bıraktı ve daha pek çoğunu da başarması işten bile değil. Yine de bugün elimizde bulunan verilere ve geleceğe dönük tüm fütürist yaklaşımlara rağmen sayılara dayalı veri işleme merkezleri olan makinelerle insanı eşitlemek, ontolojik bir hata ve tarafeyne haksızlık olacaktır.

mehmetdemis@hotmail.com